

Polski faszyzm przedwojenny

AGNIESZKA DEJA

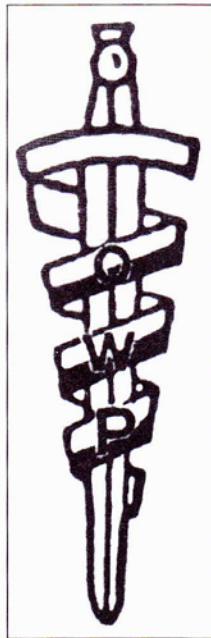
Termin *faszyzm*¹⁾ pojawił się na początku lat 20. XX wieku na określenie doktryny włoskiego ruchu nacjonalistycznego. Później stał się ogólną nazwą podobnych doktryn i ustrojów ustanowionych w okresie międzywojennym we Włoszech, Niemczech, a w okresie II wojny światowej w mniej lub bardziej marionetkowych państwach zależnych od III Rzeszy.

Polska w okresie międzywojennym także ulegała wpływom ideologicznych systemów autorytarnych opartych na nacjonalizmach, które powstały w Europie Zachodniej. **Roman Dmowski** – współtwórca i główny ideolog ówczesnej polskiej prawicy – w 1925 roku był zafascynowany włoskim faszyzmem. Pisał: *Gdybyśmy byli podobni do dzisiejszych Włoch, gdybyśmy mieli taką organizację jak faszyzm, gdybyśmy wreszcie mieli Mussoliniego, największego niewątpliwie człowieka w dzisiejszej Europie, niczego więcej nie byłoby nam potrzebna.*²⁾

Po przewrocie majowym 1926 r. zaczęto organizować **Obóz Wielkiej Polski (OWP)** mający skupiać sympatyków i zwolenników ruchu narodowego. Opierał się on na wzorcach włoskich. W czerwcu 1931 Dmowski oświadczył: *Tworząc Obóz mieliśmy przed oczyma faszyzm.*³⁾ 12 VI 1926 r. na łamach „Gazety Warszawskiej” Dmowski wypowiedział się: (...) *trzeba w pośpiechu przerobić organizację polityczną społeczeństwa, dokonać doboru ludzi mających silną wiarę i sumienie i mających odwagę bronić tego, w co wierzą.*⁴⁾ Jego poglądy bardzo odpowiadały młodzieży endeckiej.

4 XII 1926 r. ogłoszono deklarację Obozu Wielkiej Polski. Przystąpili do niego m.in. członkowie **Polskiej Organizacji Faszystowskiej** (pośrednio potwierdzając charakter OWP), a chęć wstąpienia zadeklarowały **Straż Narodowa**⁵⁾ i **Młodzież Wszechpolska**. Program OWP zawarty był we „Wskazaniach programowych” w formie sześciu broszur autorstwa R. Dmowskiego, **R. Rybarskiego, J. Zdziechowskiego, B. Wasutyńskiego, Z. Berezowskiego**. Dmowski pisał w „Zagadnieniu rządu” m.in. o konieczności wprowadzenia do życia politycznego zasady elitaryzmu tak, jak to było we Włoszech. Z zeszytu pt. „*Kościół, naród, państwo*” Dmowskiego zaczerpnięto hasło *katolickiego państwa narodu polskiego*. Na czele Obozu Wielkiej Polski stanął Roman Dmowski jako **Wielki Oboźny**, przy którym została utworzona **Wielka Rada** (przy Mussolinim istniała **Gran Consiglio Fascista**).

Młodzież skupiona w obozie narodowym utworzyła 3 IV 1927 r. **Ruch Młodych OWP**. Zadaniem jego było m.in. budowanie ustroju opartego na hierarchii, mocnych władzach i rządzie. Do RM wstępowała młodzież zafascynowana włoskim faszyzmem. Organizacja ta była gotowa do bezkompromisowe-

„Mieczyk Chrobrego” – emblemat OWP, symbol „ruchu narodowego” lat

Roman Dmowski

go, radykalnego działania. Odznaką ruchu stał się mieczyk Chrobrego (miniatura miecza z wijącą się wzdłuż niego białą-czerwoną wstęgą). Był on symbolem dążenia do Polski mocarstwowej. Powstał też „*Hymn młodych*”. W późniejszym okresie wprowadzono mundury: piaskowe koszule, granatowe spodnie i berety. Na powitanie podnoszono prawą rękę w górę i wołano: *Czołem!*

W deklaracji programowej (z dn. 10 III 1928 r.) określano naród jako zbiorowość, którą łączy więź rasowa, kulturowa, gospodarcza i terytorialna (z wyjątkiem Żydów – *rasowo obcych*). Państwem miała by rządzić elita składająca się z ludzi aktywnie popierających program nacjonalistyczny. Panować miała solidarność narodowa. Państwo kontrolowałoby zyski przedsiębiorstw i banków normowane przez korporacje. Program ten był podobny do programu włoskich faszystów.

Po klęsce obozu narodowego w wyborach w 1928 r. Dmowski postanowił go odbudować i ożywić. W VI 1928 r. zapadła decyzja o utworzeniu **Stronnictwa Narodowego (SN)**. 7 X 1928 r. odbył się I Zjazd Rady Naczelnej SN. Zatwierdzono statut i program, który nawiązywał do ruchu wszechpolskiego. Mówiono też o solidaryzmie narodowym i podporządkowaniu życia zasadom religii katolickiej. Prezesem Rady Naczelnej został **Joachim Bartoszewicz**.

Próba zmiany struktury obozu narodowego przez utworzenie Stronnictwa Narodowego nie powiodła się. OWP nadal był autonomiczny i nawet zaczął brać udział w pracach SN. Ruch Młodych w dalszym ciągu miał nastawienie radykalne: *Naszym zadaniem pozostaje w dalszym ciągu budowa nowych, trwałych podstaw przyszłego obozu narodowego, polityka odleglejszych celów i zupełnego zwycięstwa idei narodowej*.⁶⁾ W „*Awangardzie*” – organie prasowym OWP – często publikowano artykuły pochwalające faszyzm. W 1929 r. pojawiły się próby stworzenia przez OWP własnych bojówek. Podkreślano konieczność gotowości do walki nie tylko politycznej, ale także fizycznej.

Od wyborów w 1930 r. rozpoczyna się jawny udział Ruchu Młodych Obozu Wielkiej Polski w polityce. Staje się on trzecią siłą w obozie narodowym, obok Stronnictwa Narodowego i OWP. W dn. 1 I 1930 r. Ruch Młodych liczył 16.840 członków + 12.835 kandydatów i 6.134 zgłoszonych z chęcią przystąpienia.⁷⁾ Ustawowo organizacje polityczne nie miały prawa działać na terenie szkół średnich i wyższych, dlatego OWP działał nielegalnie jako **Narodowa Organizacja Gimnazjalna (NOG)**, znana także jako **Organizacja Młodzieży Narodowej (OMN)**.⁸⁾ Potocznie zwała się ona **Balilla** – na wzór orga-

nizacji faszystowskiej młodzieży włoskiej. OMN był założony w 1927 r. na tajnym kursie ideologii narodowej w Złotori nad Narwią. NOG miał przygotowywać młodzież do dalszej działalności w ramach obozu narodowego. Na wyższych uczelniach OWP działał legalnie jako oficjalna organizacja ideowo-wychowawcza pod nazwą **Młodzież Wszechpolska (MW)**.⁹⁾ W 1925 r. na III Kongresie MW przyjęto deklarację ideową. Na pierwszym planie znajdował się naród i walka o jego dobro. Państwo było organizacją służebną wobec narodu polskiego. Żądano, by mniejszości narodowe służyły celom państwa. Żydzi mieli być izolowani.

Obóz narodowy zdobywał wśród młodzieży coraz większe wpływy.

Kryzys gospodarczy w latach 30. ułatwił faszystom działanie. Jego szeregi się powiększały. Coraz większą rolę zaczęły odgrywać antysemityzm. To w nim szukano rozwiązania wielu problemów. Hannah Arendt tak m.in. tłumaczy antysemityzm: *Żydów jako całkowicie pozbawioną znaczenia grupę wplątaną w ogólne nierozwiązywalne konilki epoki można było obciążyć odpowiedzialnością i ostatecznie przedstawić jako ukrytych sprawców wszelkiego zła. (...)*¹⁰⁾

Lata 1931-32 to szybki rozwój OWP (ok. 120 tys. członków) oraz dominacja młodych.¹¹⁾

We wrześniu 1932 r. ukazała się broszura „*Instrukcja wewnętrzna Oddziału Akademickiego OWP*” pt. „*Wytyczne w sprawach: żydowskiej, mniejszości słowiańskich, niemieckiej, zasad polityki gospodarczej*”. Pewnym novum było zawarcie w niej skrajnych postanowień co do *sprawy żydowskiej*. Był to program jawnie rasistowski. Żydom miałyby być odebrane wszelkie prawa do działalności publicznej (zwłaszcza politycznej): *Żyd może być tylko przynależnym. (...) Przynależny nie może mieć praw wyborczych czynnych ani biernych do żadnych ciał o charakterze prawno-politycznym, nie może być urzędnikiem państwowym ani samorządowym, profesorem wyższej uczelni, ani nauczycielem średniej i niższej szkoły podstawowej, adwokatem, rejentem, pisarzem hipotecznym, maklerem giełdowym itd.*¹²⁾ We wszystkich typach szkół miałyby obowiązywać *numerus nullus*, Żydzi nie mogliby uczęszczać do żadnych szkół poza własnymi. Obowiązywałyby ich zakaz wstępu na wyższe uczelnie. Mieliby mieszkać w określonych rejonach kraju, a nawet miast. Równałoby się to tworzeniu gett! Postulowano też usunięcie z Polski aktywów żydowskich i ograniczenie roli kapitału zagranicznego. W programie tym poruszano też sprawę Niemiec. Nawoływano do odebrania pozostających pod ich panowaniem ziem polskich.

Narodowa Demokracja przestrzegała przed niebezpieczeństwem ze strony ekspansji Niemiec, ale nawet sam Dmowski wyrażał się pozytywnie o narodowym socjalizmie, gdyż był on konsekwentniejszy od włoskiego faszyzmu w walce z Żydami. Faszyzm włoski cieszył się też sympatią niektórych kół w obozie rządzącym. W 1930 r. przez kilka miesięcy ukazywało się pismo „*Nowa Kadrowa – tygodnik Zorganizowanej Demokracji*” redagowane przez posła BBWR – **Tadeusza Waryńskiego**. Był to organ prasowy **Ligi Mocarstwowego Rozwoju Polski**. Pismo pałało nienawiścią do sejmu, a za wzór do naśladowania przedstawiało Włochy. Nawoływało też do walki z przejawami liberalizmu.

W latach 30. Zarząd Główny Stronnictwa Narodowego wydał lokalnym organizacjom rozkaz, by zrobiły ankietę dotyczącą możliwości akcji ekonomicznego bojkotu Żydów. Do koordynowania tej akcji powstał przy Biurze Centralnym Młodzieży Wszechpolskiej *referat żydowski*. Utworzono też specjalną organizację – **Ligę Zielonej Wstążeczki (LZW)**, która organizowała bojkot i kierowała akcją antyżydowską. We Lwowie Młodzież Wszechpolska zorganizowała (tak jak hitlerowcy) blokadę sklepów żydowskich. Narodowa młodzież studencka zaczęła nosić zielone wstążeczki – znak antysemityzmu. *Niechęć silna istniejąca do Żydów wśród drobniomieszczactwa polskiego, a także z powodu konkurencji między wolnymi zawodami, przy ogólnym nastawieniu tłumów, widzących w ludności żydowskiej wyznawców zgoła odrębnej, niechrześcijańskiej religii oraz przedstawicieli jakiejś upośledzonej a przebiegłej „rasy”, stwarzały dogodnie podłoże dla ruchu masowego, zwłaszcza iż Rzesza niemiecka oddzia-*

ływała w tym kierunku swoim przykładem.¹³¹ Program antyżydowski tłumaczył skomplikowane, negatywne objawy życia społecznego, politycznego i gospodarczego. W grudniu 1931 r. w „Szczerbcu” (organie prasowym OWP) można było przeczytać m.in., że *ambicją młodego pokolenia polskiego, dzisiaj wchodzącego w życie, jest rozwiązanie sprawy żydowskiej*.¹⁴¹ W tym samym czasie na wyższych uczelniach Młodzież Wszechpolska organizowała rozruchy antysemityczne. „Dzień Polski” tak komentował te wydarzenia: *Narodowa Demokracja nie znajduje w tej sytuacji innego wyjścia, jak tylko wszczynanie, wzorem hitlerowców, pod hasłem obrony polskości, powszechnego zamętu. „Gazeta Warszawska” pisze językiem, który nawołuje już nie tylko do szerzenia zamętu, ale chwilami wręcz do pogromów*.¹⁵¹ W październiku 1931 r. z powodu zajęć antyżydowskich na Uniwersytecie Jagiellońskim zawieszono były tam przez tydzień zajęcia. Na Uniwersytecie Warszawskim także wszczęto rozruchy, które przeniosły się na ulicę. Bojówka OWP pobiła studentów żydowskich, kilkunastu z nich trafiło na pogotowie.

Hasła na bramie Uniwersytetu Warszawskiego podczas blokady w 1936 r.: „Żądamy ghetta dla Żydów i obniżki opłat”, „Niech żyje Wielka Polska”, „Śmierć żydokomunie”.

W 1932 r. istniały też tajne żeńskie grupy na uniwersytetach. Organizacje te skupiały działaczki OWP i MW. Były to **Demicja** na czele z **M. Prągowką** i **Jaskółka** z **M. Wodzińską**. Liczyły po ok. 20–30 członkiń.

W latach 1923–33 powstało w Polsce kilkanaście partyjek i partii nawiązujących wprost do hitleryzmu, jednak nie zdobyły one większej popularności. Istniała **Narodowo-Socjalistyczna Partia Robotnicza (NSPR)** prowokująca do wystąpień antysemitycznych. W jej programie uchwalono, że Polakami są chrześcijanie o przekonaniach narodowo-polskich. Wskutek rozłamu w NSPR powstała **Partia Narodowych Socjalistów (PNS)**. Działał także **Narodowo-Radykalny Ruch Uzdrawienia** nawołujący do walki z Żydami, PPS-em i SL-em. W Łodzi działała **Polska Partia Narodowych Socjalistów „Warta” (PPNS)**. Partie te prowadziły ożywioną działalność wydawniczą. Były one jawnym kopiowaniem hitleryzmu – od nazw partii, aż po tytuły pism. PPNS wydawało „Swastykę”, a jego hasłem było: *Polsko, zbudź się!* (hasło NSDAP: *Deutschland erwache!*).

Lata 1932 i 1933 przyniosły nasilenie akcji antyżydowskich. W tej sytuacji 26 IX 1932 r. władze państwowe rozwiązały OWP w województwie pomorskim, miesiąc potem w poznańskim i kieleckim, 25 III 1933 r. w woj. krakowskim, a następnie 28 III 1933 r. w całej Polsce.

15 IX 1933 r. „Gazeta Warszawska” pisała: *Faszyzm w Italii, hitleryzm w Niemczech, Integralism Lusitano w Portugalii, Neue Schweiz i Ordre de Tradition w Szwajcarii, O’Duffizm w Irlandii, Action Française i Camelot du Roi we Francji, Ruch Młodych w Polsce (...)* – to są

symptomy XX wieku, niosące z sobą odrodzenie moralne i materialne. W marcu 1933 r. Dmowski wypowiedział się o *pocziwym Hitlerze*.

Pojawił się wtedy problem z pozostającą bez organizacji młodzieżą narodową.

W marcu 1934 r. w Poznaniu powstało **Stronnictwo Wielkiej Polski (SWP)** nawiązujące do tradycji OWP. Kierownictwo nad SWP objął **M. Howorka**. Uważał, że aby jego partia zwyciężyła, musi mieć wodza i sfanatyzować masy skrajnymi hasłami. Chciał usunąć z życia ekonomicznego kapitalistów pochodzenia żydowskiego, co ułatwiłoby ekspansję aryjskiego kapitału. Podkreślał niższość rasową Żydów. Występował przeciw małżeństwom mieszanim. W walce z Żydami widział dwa etapy: najpierw bojkoty, a po zdobyciu władzy – całkowitą ich izolację. Jego zdaniem, problem żydowski został rozwiązany przez ustrój hitlerowski. Poglądy M. Howorki zawarte w jego książce pt. *„Walka o Wielką Polskę”* uznano za polską odmianę hitleryzmu, a jego samego za polskiego Hitlera.

22 X 1933 r. ukazał się pierwszy numer „Sztafety”, wokół której byli skupieni zwolennicy nurtu narodowo-radykalnego. Także ona odnosiła się z sympatią do hitleryzmu. Donosiła m.in. o rozklejaniu w Warszawie plakatów z hasłem: *„Hitler – Endek dwa bratanki!”*.

Jeszcze przed utworzeniem ONR powstały bojówki – **Uczelnie Różne (UR)**, dowodzone przez **Zygmunta Dziarmagę**. Ich członkowie nosili beżowe bluzy z pasem koalicyjnym, czarne spodnie i buty z cholewami; byli nimi zdeterminowani fanatycy narodowi. W czasie rozkwitu liczyły one nawet 800 członków.¹⁶¹ Jedną z ich najgłośniejszych akcji było pobicie w nocy 14/15 III 1934 r. prof. **Marcelego Handelsmana** o lewicowych poglądach i żydowskim pochodzeniu.

14 IV 1934 r. ogłoszona została na łamach pisma narodowo-radykalnego „Sztafeta” deklaracja **Obozu Narodowo-Radykalnego (ONR)** głosząca m.in.: *Obóz Narodowo-Radykalny wychodzi z założenia, że w Państwie Polskim gospodarzem powinien być Naród Polski, zorganizowany jako jedna niepodzielna całość*.¹⁷¹ Obóz Narodowo-Radykalny miał skupiać młode, polskie pokolenie, którego *praca i walka doprowadzi do wywołania wielkiego ruchu i urzeczywistnienia idei Wielkiej Polski*.¹⁸¹

Dzień po opublikowaniu deklaracji ONR **Tadeusz Gluziński** w „Sztafecie” w artykule pt. *„Prosta droga”* pisał: *Nastrój oczekiwania opanował dzisiaj naród polski. Wszyscy (...) czekają. W powietrzu wisi przeczcucie jakichś zmian, (...) w krajach, w których umocniły się rządy narodowe, we Włoszech i w Niemczech wieje ożywczy prąd. Ludzie, którzy zwiedzają dziś hitlerowskie Niemcy, przecierają oczy. Gdzie niedawno królował jeszcze smutek, tam zapanował entuzjazm. Jakby ciągnę święto narodowe (...)*.¹⁹¹ **Jan Mosdorf** (wchodzący w skład komitetu organizacyjnego ONR) w następnym wydaniu „Sztafety” (nr 19/25 z dn. 19 IV 1934) pisał o końcu systemu parlamentarnego we Włoszech: *Dziś Włochy zjednoczone są duchowo, jednoczą się duchowo Niemcy hitlerowskie... A jak u nas? (...) Takich rzeczy nie rozstrzygnie głosowanie (...) ruch narodowo-radykalny wzbierając nieustannie na sile w walce o wielką Polskę doprowadzi z żelazną konsekwencją do zwycięstwa. A wówczas nowy zaprowadzimy ład!*²⁰¹ Widać, jak bardzo polscy nacjonalści byli zafascynowani tym, co działało się we Włoszech i Niemczech. Chcieli zaszczyścić w narodzie polskim skrajny nacjonalizm. Przywódcy ONR-u odrzucali system parlamentarny. Sprawę żydowską traktowali o wiele bardziej radykalnie niż Stron-

Jan Mosdorf – pierwszy przywódca i teoretyk ONR, zginął w Oświęcimiu, m.in. pomagając Żydom.

nictwo Narodowe. Byli wrogo nastawieni do masonerii, jednak tak jak ona tworzyli tajne formy organizacyjne. Działacze Obozu byli przede wszystkim bardzo młodzi. Tak samo jak nacjonaści we Włoszech i Niemczech byli zwolennikami używania siły i walk ulicznych w dochodzeniu do władzy.

Organem prasowym ONR-u była „Sztafeta”. W maju 1934 r. przekształcono ją w dziennik. Wtedy też jej nakład wynosił 20 tys. egzemplarzy. Okazała się jednak deficytowa, decydowały o tym częste konfiskaty i brak reklam. Od 19 IX 1936 r. dziennikiem ideowym ONR było „ABC” (na wyższym poziomie intelektualnym). Ukazywał się też miesięcznik ideowy – „Nowy Ład”. 14 VI 1934 r. zamknięto „Sztafetę”, a jej drukarnię opieczetowano – zgodnie z zarządzeniem komisarza rządu.

15 IV 1934 r. zastrzelono ministra spraw wewnętrznych – Pierackiego. Podejrzanie padło na ONR. Nastąpiły liczne aresztowania, głównie w Warszawie, ale też i w innych dużych miastach, m.in. w Krakowie i Poznaniu. W trakcie procesu sądowego wyeliminowano posądzenia, że zamach mógł być dokonany przez działaczy ONR-u.

3 V 1934 r. pod hasłami nacjonalistycznymi 2.500 członków ONR przemaszerowało ulicami Warszawy. 20 V natomiast 600 oenerowców urządziło sobie wycieczkę do Międzyzlesia. Zatrzymano wtedy ponad 300 osób za udział w nielegalnym zgromadzeniu. Motywem przewodnim tych imprez były hasła antysemityczne. W Warszawie w maju 1934 r. wzrosła liczba wystąpień antyżydowskich. W takiej sytuacji w dn. 12 V Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zaleciło rozwiązanie kół i oddziałów ONR w przypadku udziału ich członków w takich zajściach. Na przełomie maja i czerwca dochodziło do wielu starć bojówek ONR-u z bojówkami PPS-u (które za punkt honoru obierały sobie zrywanie oenerowcom mieczyków Chrobrego). Atmosferę podgrzewały też kontrakcje przedstawicieli ludności żydowskiej. Sytuacje te stworzyły nacisk na władze państwowe, by rozwiązały ONR.

W sobotę 16 VI 1934 r. wydano dekret rządowy rozwiązujący Obóz Narodowo-Radykalny. *Na podstawie posiadanych materiałów stwierdzono, że organizacja pod nazwą Obóz Narodowo-Radykalny rozwija działalność kolidującą z kodeksem karnym i nakazami władz państwowych. Przez stałe inspirowanie ekscesów i zaburzeń, jak np. w dniu 28 maja, w czasie którego członkowie ONR użyli broni palnej ... podsycanie nienawiści partyjnej i rasowej ... kolportowanie nieprawdziwych, zmyślonych oraz nielegalnych publikacji, jak np. „Nowa Sztafeta” i ulotek ... Biorąc pod uwagę powyższe starosta gromadzki uznał działalność Obozu Narodowo-Radykalnego za zagrażającą bezpieczeństwu publicznemu oraz niebezpieczną dla porządku prawnego i z tego powodu wspomnianą organizację wraz ze wszystkimi jej oddziałami na terenie miasta stołecznego Warszawy rozwiązał.*²¹⁾

Obóz Narodowo-Radykalny oficjalnie istniał krótko, lecz nieoficjalnie działał nadal. Część z jego członków trafiła do obozu odosobnienia w Berezie Kartuskiej dla osób naruszających bezpieczeństwo publiczne, spokój i porządek. Znalazło się tam ok. 11 oenerowców – 18 IX 1934 r. zwolniono ich. W tym też czasie rozpoczęły się w ONR kłopoty organizacyjne i personalne. Mosdorf chciał, na wzór faszystowski, by na czele Obozu stanął wódz. Oczywiście, na tym stanowisku widział siebie.

W 1935 r. Działacz ONR – **Bolesław Piasecki** wydał w nakładzie 2.200 szt. broszurę pt. „Duch czasów nowych a Ruch Młodych”. Pisał w niej m.in., że: *Zasadniczym tłem nadchodzącej epoki jest rozwój nacjonalizmów.*²²⁾ Nacjonalizm ten ma być populistyczny (wciągnął bierny odłam narodu). Przedstawił też Włochy jako wzór. Uważał, że do ruchów faszystowskich należy przyszość. Obliczem nowych prądów w Polsce, według niego, był Ruch Młodych (oenerowcy i ewentualnie radykałowie w SN). Ustrój Polski ma być *ustrojem Wielkiej Polski, wielkiej według sprawdzianu absolutnego.*²³⁾ Postulował państwo jednonarodowe. Według niego – nie ma równości między ludźmi. są jednostki mniej lub bardziej wartościowe. Naród ma być zorganizowany hierarchicznie. Pion moralny i ideowy miałyby stwarzać Organizacja Polityczno-Wychowawcza Narodu. Polska ma swoją misję dziejową: ma być hegemonem w Europie i zapobiec starciu między Zachodem a Wschodem.

W 1935 r. na Wielkanoc **Bolesław Piasecki** stworzył nową organizację pod nazwą **Ruch Narodowo-Radykalny (RNR)**. Upowszechniły się też nazwy **ONR Falanga** czy **Falanga** (od tygodnika pod tym tytułem – głównego organu prasowego grupy) oraz „bepiści” (od inicjałów B. Piaseckiego). Funkcjonowała też organizacja **ONR-ABC** (nazwa także od nazwy pisma) o bardziej umiarkowanym charakterze pod wodzą **Rossmana**. Falanga miała łączyć młodzież narodowo-radykalną. W organizacji obowiązywała ścisła dyscyplina i podporządkowanie zwierzchnikom. Wodzem został **Bolesław Piasecki**, będący na arenie politycznej w obozie narodowym od 1929 r. (czyli rozpoczął działalność mając 14-15 lat). Emblematem RNR-u został wizerunek białego ramienia z mieczem na zielonym tle. Na zebraniach śpiewano „Hymn młodych”.

Największy rozwój liczebny ONR-Falangi przypadł na drugą połowę 1937 r., gdy liczyła ona 5 tys. członków.²⁴⁾ W tym czasie otrzymywała dotacje zagraniczne, głównie z Włoch. I Zjazd RNR odbył się 28 VI 1935 r. w Kątach. Później opracowano broszurę „Cele rewolucji narodowo-radykalnej”, w której poruszano m.in. sprawę usunięcia z Polski Żydów i obalenia siłą rządu sanacyjnego.

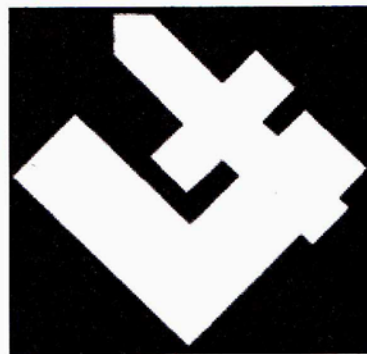
W lutym 1936 r. w miesięczniku „Ruch Młodych” B. Piasecki pisał o sprawach gospodarczych przedstawiając wizję ustroju narodowego: jednostka ma prawo rozporządzać swym dobrem tylko w sposób jak najkorzystniejszy dla Narodu, Żydzi nie mogą mieć w Polsce żadnego majątku stałego, a kapitał zagraniczny nie ma tu racji bytu. Istnienie bezrobocia było wykluczone. Każdy Polak miał mieć zagwarantowane minimum socjalne.

1 XI 1936 r. w Filharmonii Warszawskiej odbył się wiec antykomunistyczny zorganizowany przez tzw. **Komitet Prasy Młodych**, w skład którego wchodziły: „Falanga”, „Merkuryusz Polski”, „Zet”, „Przegląd Katolicki”, „Bunt Młodych”, „Myśl Polska”, „Prosto z Mostu”. Po wiecu doszło do zamieszek ulicznych – bojówkarze ONR-Falangi powybijali szyby m.in. w redakcjach „Wiadomości Literackich”, „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”. Jesienią 1936 r. wzrastała gorąca atmosfera na wyższych uczelniach. Większość studentów domagała się obniżenia czesnego, oenerowcy żądali usunięcia Żydów z uczelni (*numerus nullus*). Dochodziło do bojków na tym tle. W dniach 23–25 XI miała miejsce blokada Uniwersytetu w Warszawie. Wysuwano postulaty obniżenia opłat za studia i wprowadzenia osobnych miejsc dla Żydów (tzw. getto ławkowe). Była to głównie inicjatywa falangistów, którą poparli działacze Sekcji Młodych SN.

5 XII 1936 r. powstała agenda RNR-u – **Polska Organizacja Akcji Kulturalnej (POAK)** pod kierownictwem **O. Kopczyńskiego** i **J. Dowiaty**. Miała ona skupiać młodych twórców i propagować hasła *uniarodowienia kultury polskiej*. POAK organizował m.in. akcję „Tydzień bez żydowskiego kina”, podczas której pikietowano i wrzucano petardy do kin, gdzie były *żydziałe* seanse.

Na początku 1937 r. ukazały się „Zasady programu narodowo-radykalnego”, zwane *zielonym programem*, którego autorami byli: B. Piasecki, **W. Kwasięborski**, **M. Reutt**, **W. Wasiutyński**. Głosił on, że w *tworzeniu wielkości Narodu – szczęście i rozwój człowieka.*²⁵⁾ Wyznawano zasadę podporządkowania państwa narodowi. Kultura miałyby być jedyna, powszechna, niezależna od obcych wpływów. Żydzi po ustawowym odebraniu im majątków mieli być usunięci z Polski. Banki miałyby finansować przemysł wojenny. Polska ma do spełnienia misję dziejową: ocalenie cywilizacji chrześcijańskiej.

Zupełnie odmienne zdanie co do chrześcijaństwa miała powstała w 1937 r. pod kierownictwem **Jana Stachniuka** „*Stoigniewa*” grupa **Ruchu Zadrugi** określającego się też jako **Ruch Nacjonalistów Pol-**

„Ręka z mieczem” – symbol ONR Falanga, współcześnie znak Narodowego Odrodzenia Polski.

Eligiusz Niewiadomski – zabójca prezydenta Narutowicza.

się zdobyć na gotowość do czynów, przed którymi drga nasze serce – pisał Stachniuk.²⁶⁾

W tym samym czasie **A. Koc** (z obozu sanacyjnego) ogłosił „*Deklarację ideowo-polityczną*” nowego sanacyjnego ugrupowania – **Obozu Zjednoczenia Narodowego (OZN)**. Powstał przy nim **Związek Młodej Polski (ZMP)** mający dokonać przełomu narodowego. Była to bojówkarska organizacja hierarchiczna głosząca hasła imperialistyczne oraz skrajnego nacjonalizmu. OZN współpracował z RNR-em. Na czele ZMP stanął **J. Rutkowski** delegowany przez B. Piaseckiego.

Wiosna i lato 1937 r. to nasilenie działalności bojówkarskiej bępiistów. Piasecki uważał, że terror doprowadzi do przełomu i budowy *Wielkiej Polski*. Bojówką RNR-u była **Narodowa Organizacja Bojowa Życie i Śmierć dla Narodu**. NOB liczyła ok. 250–300 członków.²⁷⁾ Można powiedzieć, że była to „żelazna gwardia”. Falangiści wzniesli rozruchy, podkładali bomby, wybijali szyby, strzelali. Było wielu rannych, a nawet ofiary śmiertelne. Sam Piasecki uważał, że *przełomu narodowego nie dokona się urzędując za biurkiem*.²⁸⁾ W październiku 1937 r. krążyły plotki o wspólnym przygotowywaniu przez ONR-Falanga i OZN *nocy długich noży* (nocy św. Bartłomieja) – nacjonalistycznego zamachu stanu. Miano uwięzić prezydenta **Mościckiego**, żonę **Piłsudskiego** i jego najbliższego współpracownika – **Walerego Sławka**. Do zamachu nie doszło. Niedługo potem kontakty między tymi ugrupowaniami zostały zerwane.

Latem 1939 r. Piasecki nawiązał współpracę z dziennikarzem **Stanisławem Brochwiczem**, który po kilkumiesięcznym pobycie w Niemczech stał się skrajnym germanofilem i zwolennikiem narodowego socjalizmu. Drukował w „*Falandze*” artykuły pochwalające nazizm, na zebrania RNR przynosił materiały NSDAP-owskie. Na początku czerwca 1939 okazało się, że Brochwicz pracuje dla Niemiec – został aresztowany. W obliczu nadciągającej wojny wewnątrz RNR-u pojawiały się głosy zawarcia sojuszu z III Rzeszą jako krajem militarnie najsilniejszym w Europie.²⁹⁾ W tym samym czasie rozpoczął się rozpad Falangi.

W sierpniu 1939 r. Piasecki podjął decyzję o zawieszeniu działalności organizacji narodo-radykalnych.

***

Można śmiało powiedzieć o zauroczeniu faszyzmem w przedwojennej Polsce. Najbardziej podatna na te hasła była młodzież, która zawsze i wszędzie jest nastawiona najbardziej radykalnie. Fascynacja ta jest widoczna zwłaszcza na przykładzie Obozu Wielkiej Polski i wczesnych wypowiedzi Romana Dmowskiego. Faszyzacja OWP była nieuchronna, a nawet zaprogramowana. Militaryzacja ruchu, odznaki organizacyjne, hymny, sztandary, proporce, mundury, apele, zbiórki, przeglądy jasno nasuwają skojarzenia... Bliskość związków kulturowych z Rzymem (podobna martyrologia narodowa w XIX wieku, wpływy Kościoła, fascynacja antycznym Rzymem) likwidowa-

ła nieufność i obawy związane z sukcesami Mussoliniego. Przez jakiś czas na winiecie studenckiej „*Awangardy*” obok pomorskiego gryfa i orła w koronie był też topór z różgami liktorskimi. Popularyzowano także pieśń włoskich faszystów – „*Giovinetze*”. Atrakcyjności dyktaturze w Italii dodawał fakt poparcia jej przez masy. Dla Polaków faszyzm wydawał się symbolem stabilizacji, dyscypliny społecznej i porządku. Falanga Bolesława Piaseckiego przyjęła charakterystyczną dla ruchów faszystowskich zasadę wodzostwa. *Piaseckim kierowała zawsze ogromna ambicja i wiara we własną misję. (...) Uważał się za pomazańca bożego. Teoria jego charyzmatu wchodziła w zakres doktryn Falangi*.³⁰⁾

Zauroczenie włoskim faszyzmem było przejściowe, już w 1931 r. Dmowski mówił: *Dzisiaj można powiedzieć, że system rządów wzorowanych na faszyzmie jest dobry na czas krótki, by od niego przejść do innego, bo sam jest za kosztowny*.³¹⁾ Zarzucano mu też brak zdecydowanego stanowiska w sprawie żydowskiej.

Po sukcesach hitleryzmu w latach 30. wzrosło jego znaczenie także i w Polsce. Nastąpił wzrost nastrojów rasistowskich. W środowiskach ekstremistycznych dużo mówiono o *więzach krwi*, pochodzeniu. Doszło nawet do tego, że nawoływano do powrotu do źródeł słowiańskich. Jednak hasła te były incydentalne. W Polsce dużą rolę miały korzenie chrześcijańskie, które w wielu przypadkach odgrywały hamującą rolę dla ostrych nastrojów. W miarę wygaszania skutków kryzysu gospodarczego i rosnącej jedności Polaków wobec zagrożeń ze strony sąsiednich państw totalitarnych, od roku 1938 malało zainteresowanie skrajnymi ruchami narodowymi.

W kraju Oświęcimia i Holocaustu siły i idee narodo-radykalne nigdy już nie powinny się odrodzić. A jednak...

¹⁾ Słowo „faszyzm” pochodzi od włoskiego *fascio* – związek. Pierwsze były Włoskie Związki Walki przekształcone następnie przez Mussoliniego w Narodową Partię Faszystowską.

²⁾ Za: R. Pankowski „*Gdzie kończy się patriotyzm... Z dziejów polskich grup faszystowskich 1922–1992*”; GAN, Bydgoszcz 1993.

³⁾ Za: Sz. Rudnicki „*Obóz Narodowo-Radykalny. Geneza i działalność*”; Czytelnik, Warszawa 1985.

⁴⁾ Sz. Rudnicki, op. cit.

⁵⁾ Była to bojówka rozwiązana przez władze państwowe w 1919 r., ponownie utworzona w 1925 r. Miała ochraniać wystąpienia ZLN i OWP.

⁶⁾ Za: Sz. Rudnicki, op. cit.

⁷⁾ Za: Sz. Rudnicki, op. cit.

⁸⁾ Organem prasowym OMN był miesięcznik „*Orleń*”.

⁹⁾ Początki MW sięgają roku 1915, kiedy to na Uniwersytecie Warszawskim powstało Koło im. M. Mochackiego. Podobne koła zjednoczyły się w 1918 r. w Narodowe Zjednoczenie Młodzieży Akademickiej (NZMA). Od 1921 r. można mówić o wyraźnym wszechpolskim, nacjonalistycznym charakterze NZMA. W marcu 1921 r. przyjęto nową nazwę – Młodzież Wszechpolska.

¹⁰⁾ H. Arendt „*Korzenie totalitaryzmu*”; Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1993.

¹¹⁾ Sz. Rudnicki, op. cit.

¹²⁾ A. Dudek, G. Pytel „*Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*”; Aneks, Londyn 1990.

¹³⁾ A. Dudek, G. Pytel, op. cit.

¹⁴⁾ Sz. Rudnicki, op. cit.

¹⁵⁾ Sz. Rudnicki, op. cit.

¹⁶⁾ Zb. Siemaszko „*Narodowe Siły Zbrojne*”; Odnowa Limited, London.

¹⁷⁾ Za: Zb. Siemaszko, op. cit.

¹⁸⁾ Z. Siemaszko, op. cit.

¹⁹⁾ Z. Siemaszko, op. cit.

²⁰⁾ Za: Sz. Rudnicki, op. cit.

²¹⁾ Za: A. Dudek, G. Pytel, op. cit.

²²⁾ Za: A. Dudek, G. Pytel, op. cit.

²³⁾ A. Dudek, G. Pytel, op. cit.

²⁴⁾ Sz. Rudnicki, op. cit.

²⁵⁾ Za: A. Dudek, G. Pytel, op. cit.

²⁶⁾ Za: K. Kawalec „*Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922–39*”; PIW, Warszawa 1989.

²⁷⁾ A. Dudek, G. Pytel, op. cit.

²⁸⁾ Za: Sz. Rudnicki, op. cit.

²⁹⁾ Postulowali to w swych referatach wygłoszonych dla przywódców RNR-u S. Cimoszyński i O. Szpakowski.

³⁰⁾ A. Dudek, G. Pytel, op. cit.

³¹⁾ Sz. Rudnicki, op. cit.

